

Стелас Асланов, к. політ. н.,
Ужгородський національний університет, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ХАРАКТЕРИСТИК ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Stelas Aslanov, PhD in political science
Uzhgorod National University, Ukraine

THE INTERCONNECTION BETWEEN ETHNOPOLITICAL STABILITY AND CHARACTERISTICS OF A POLITICAL SYSTEM

The degree of ethno-political stability dependence on the characteristics of a political system is studied. The main attention is focused on analysis of the main theories of political systems represented in political science. The relationship between the type of ethno-political stability and characteristics of a political system (closeness/openness, interaction with environment, the presence of positive and negative feedback) has been set. The author argues that negative feedback plays more important role in stabilization of ethno-political system than positive one. The terrorist attack in French satirical newsmagazine «Charlie Hebdo» famous for satirical caricatures on Islam figures is analyzed to demonstrate such a stabilization role. This terrorist act was a response to the growth of migrant from Islamic countries in French society and their ethnic and political demands. Analyzing the causes, course and consequences of the terrorist act, author demonstrates the algorithm of stabilization of ethno-political system.

Key words: ethno-political stability, political system, system analysis.

Вивчення етнополітичної стабільності як різновиду політичної стабільності дозволяє висунути гіпотезу щодо обумовленості особливостей етнополітичної стабільності особливостями системи. Теорія політичних систем вказує на чітку взаємозалежність стабільності та характеристик політичної системи, що планується проаналізувати в цій статті.

Системний аналіз широко застосовували перші дослідники політичних систем – Г. Алмонд та Д. Істон. Американський політолог Д. Істон уперше використав поняття “політична система” в науковому дискурсі політики 1953 р., провівши аналогію політичних систем з біологічними. Аналізуючи політику, дослідник використав біологічні системи, що взаємодіють один з одним і із зовнішнім середовищем, щоб продукувати змінний, але стабільний стан системи¹. Таким чином, уже на початку наукового осмислення як явища стабільність була визнана головною ознакою політичної системи. Д. Істон стверджував, що політичні системи за аналогією з іншими системами функціонують у зовнішньому середовищі, яке, у свою чергу, складається з безлічі інших систем - екологічної, економічної, соціальної, культурної та ін. Система зазнає впливу зовнішнього середовища та сама активно впливає на нього з метою самозбереження та розвитку. Д. Істон доводив, що вивчення політичного життя, процесу прийняття рішень, функціонування політичних інститутів можливо в межах певної структури, в яких ці політичні практики відбуваються, - у межах політичної системи.

Д. Істон наголошував на необхідності відмежування політичної системи від інших систем та середовища її функціонування і вказував на важливість установлення її кордонів за аналогією з фізичними системами. Ризикнемо припустити, що цей підхід обумовлений хибною аналогією політичної системи з біологічними системами на початку застосування системного методу в політології, а також зручністю проведення аналізу такої системи, адже безперервна взаємодія, наприклад, соціальної та політичної систем ускладнюватиме процес наукового дослідження. Крім

¹ Easton, D. (2014). *An approach to the analysis of political systems. Political System and Change*. Princeton University Press, 25.

того, політологам для наукового позиціонування об'єкта дослідження було конче необхідно розмежувати процеси всередині політичної системи, її взаємодію із середовищем та взаємовплив системи на середовище. Вивчаючи політичну стабільність, немає потреби встановлювати жорсткі рамки політичної системи, а тим паче етнополітичної, оскільки це безпосередньо не впливає на об'єкт дослідження, його характеристики та особливості.

Призначенням політичної системи є зняття напруги в суспільстві, запобігання конфліктам між членами, групами суспільства, напрацювання механізмів самозбереження та стабілізації соціальної системи в цілому. Д. Істон стверджує, що вимоги суспільства впливають на політичну систему, вони є джерелом змін у ній - у такий спосіб зовнішнє середовище флюктує, генеруючи нові вимоги входу для системи¹. Водночас політична система не може функціонувати без підтримки як зовнішнього середовища (суспільства), так і внутрішньої підтримки, що здійснюється безпосередньо її елементами. Механізм функціонування політичної системи ґрунтується на зворотному зв'язку, за допомогою якого сигнали виходу системи впливають на вимоги й підтримку.

Зворотний зв'язок є основним механізмом усунення напруження та нестабільності в суспільстві, але ефективно працює він лише в разі здатності влади реагувати на імпульси, що надходять до системи. Зворотний зв'язок орієнтований на підтримку рівноваги політичної системи. Взаємодія окремих елементів політичної системи і їх пристосування до зовнішнього середовища за допомогою зворотного зв'язку складають основу системної теорії. Тільки реагуючи на імпульси, що йдуть із зовнішнього оточення, система зберігає здатність до стабільного функціонування і розвитку. В. Кириченко переконаний, що саме запропонована модель Д. Істона дозволяє оцінити стан політичної системи, аналізувати умови її стабільності або нестабільності, а також прогнозувати наслідки прийнятих політичних рішень².

У будь-якої відкритої системи на вході й виході спостерігаються потоки різної природи (фізичні, біологічні, фінансові, інформаційні та ін.), тому, як стверджує С. Дубовський, відкрита система може розглядатися як оператор переробки сигналу входу в сигнал виходу³. Зворотний зв'язок притаманний усім відкритим системам, його наявність критично важлива для підтримання у стабільному стані етнополітичної системи. Якщо сигнал виходу трансформується якимось чином у сигнал входу, то йдеться про існування зворотного зв'язку, який може мати як позитивну, так і негативну природу. С. Дубовський переконаний, що для стабільного існування соціальних систем також конче необхідна наявність негативних зворотних зв'язків поряд із позитивними. Рішення, що не мають підтримки на нижчому та середньому рівнях політичної системи, можуть призвести до криз, конфліктів, соціальної апатії, тобто дестабілізації. Тому адаптація, самозбереження і переорієнтація політичної системи можливі тільки при ефективному зворотному зв'язку, незалежно від типу політичного режиму, за винятком диктатури.

Припускаємо, що негативний зворотний зв'язок відіграє чи не важливішу роль у стабілізації етнополітичної системи, ніж позитивний. Яскравим прикладом стабілізаційної дії негативного зворотного зв'язку в межах етнополітичної системи може бути теракт у редакції французького сатиричного щотижневика «Charlie Hebdo» 2015 р. в Парижі. Журнал, відомий публікацією карикатур на пророка Магомета та лідерів «Ісламської держави», став об'єктом помсти радикальних ісламістів-мігрантів. 7 січня невідомі в масках з криками «Аллах Акбар» увірвались до редакції, де почали розстрілювати працівників з автоматів Калашникова. У результаті стрілянини загинуло 12 осіб, у тому числі відомі публіцисти та карикатуристи. Нападниками виявилися уродженці Алжиру, мігранти, які мали дозвіл на проживання у Франції.

Цей терористичний акт став наслідком посилення позицій мігрантів-вихідців з ісламських держав у французькому суспільстві. Збільшення кількості мігрантів є прикладом позитивного зворотного зв'язку в етнополітичній системі. Мігранти приїждять в розвинену країну (у даному разі у Францію) на нове місце проживання і знаходять там більш сприятливі умови, ніж на колишньому місці. Про це вони повідомляють своїх родичів, знайомих у країнах ісламського світу, внаслідок чого міграція лавиноподібно збільшується. Це позитивний зворотний зв'язок, але без установаження негативного зворотного зв'язку стійкий еволюційний розвиток етнополітичної системи

¹ Easton, D. (1957). An approach to the analysis of political systems. Cambridge University Press. *World Politics*, 9, 390.

² Кириченко, В. (2013). *Політичні системи світу*: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 27.

³ Дубовський, С. Лекции по общей теории систем. Лекции и учебные пособия по системному анализу. <dp-beg.narod.ru/syst.doc> (2015, квітень, 26).

унеможливується. Саме така ситуація тепер спостерігається в Західній Європі, зокрема у Франції. Частка мусульман у демографічній структурі французького суспільства зростає, але їхні соціальні, етнокультурні та етнополітичні позиції гірші, ніж на батьківщині, з якої вони мігрували. Матеріальне становище мігрантів у новій країні проживання суттєво покращилося, але етнокультурне й етнополітичне суттєво погіршилося.

Журнал «Charlie Hebdo», критикуючи, висміюючи окремі складові ісламської релігійної самобутності у відповідь на збільшення кількості мусульман у французькому суспільстві, відстоював такі західні цінності, як свобода слова, самовираження, плюралізм думок та позицій. Вони несумісні з релігійним світоглядом мігрантів з ісламських держав, тому представники джихадських організацій зважилися на теракт, у такий спосіб демонструючи свою незгоду із західними цінностями. Бойовики «Ісламської держави» Іраку і Леванту схвалили теракт, висловлюючи задоволення тим, як «леви ісламу помстилися за пророка». Тоді як Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун назвав стрілянину в «Charlie Hebdo» «прямим нападом на наріжний камінь демократії — на засоби масової інформації та свободу висловлювання думок»¹. Дослідники констатували конфлікт Західної та Східної цивілізацій.

Ввечері після теракту 7 січня чимало людей почали стихійно збиратися в різних містах Франції для того, щоб висловити підтримку сім'ям загиблих журналістів. Багатотисячні мітинги на знак протесту проти нападу терористів на редакцію сатиричного журналу «Charlie Hebdo» відбулися у 21 місті Франції під гаслом «Je suis Charlie» («Я — Шарлі» або «Шарлі — це я»). У Парижі на Площу Республіки вийшло близько 15 тис. осіб, у Ліоні акція зібрала від 10 до 15 тис., у Тулузі – 10 тис., а у Нанті 5 тис. Зворотний негативний зв'язок цієї події для Франції знайшов відображення в заходах стабілізації етнополітичної системи: усвідомленні необхідності перегляду етнонаціональної, зокрема міграційної, політики держави, яка вважається занадто лояльною до мігрантів. Окрім того, терористичний акт у редакції «Charlie Hebdo» викликав зростання популярності ксенофобських та праворадикальних політичних сил на зразок Народного фронту, у своїх політичних програмах негативно налаштованих щодо мігрантів-мусульман із країн Сходу.

Таким чином, кривава помста мігрантів-мусульман за критику їхнього релігійного пророка та політичних лідерів не посилила їхніх позицій, а, навпаки, запустила в етнополітичній системі Франції механізми, спрямовані на регулювання, скорочення частки мусульман та погіршення їх етнокультурного та політичного становища у французькому суспільстві. Експерти переконані, що за тієї кількості мігрантів-мусульман, які продовжують прибувати до ЄС, за тієї радикалізації, яка відбувається з ісламським населенням світу, країни Європи опинилася перед складним вибором. Перший варіант - продовження політики мультикультуралізму, намагаючись нівелювати стародавніми європейськими цінностями несумісні з ними ісламські цінності. Другий варіант - Європа стоїть на порозі ксенофобізації, ізоляції та закриття кордонів.

І. Бреммер виокремлює кілька фактів, що підтверджують ці припущення та пояснюють напад на «Charlie Hebdo». По-перше, це рекордний рівень міграції: за оцінками прикордонної служби ЄС Фронтекс, торік до Європи намагалися нелегально проникнути 270 тис. чоловік. По-друге, це економічна криза та етнополітичні стереотипи². Безробіття серед молоді у Франції перевищує 24 %. При цьому середньостатистичний француз вважає, що більше третини населення країни – мусульмани, тоді як насправді ця цифра набагато менша і становить менше 10 %. Це підтвердило соціологічне дослідження «Pew Research», наведене журналом «The Economist», що після теракту в Парижі вирішив порівняти реальний відсоток мусульман у країнах Європи з тим, як його оцінюють європейці, і вказав на велику розбіжність між стереотипами та реальністю. Так, зокрема, у Франції мусульманське населення становить 8 %, у той час як, на думку французів, їх кількість сягає 31 %. Таку саму різницю зафіксовано і в Бельгії, громадяни якої вважають, що серед них 29 % мусульман, у той час як насправді - лише 6 %. Британці вважають, що мусульмани становлять 21 % їхнього населення, у той час як статистика свідчить про 5 %. Схожою є також ситуація в Італії (4 % мусульман проти "уявних" 20 %), Німеччині (6 % проти 19 %), Швеції (5 % проти 17 %) та Іспанії (2

¹ Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун назвав стрілянину в Charlie Hebdo атакою на свободу слова. *Інформаційна агенція 112*. <<http://ua.112.ua/suspilstvo/pan-gi-mun-nazvav-napad-na-charlie-hebdo-atakoyu-na-svobodu-slova-170479.html>> (2015, травень, 13).

² Bremmer, I. 5 Facts That Explain the Charlie Hebdo Attack. *Time* 2015, January, 7. <<http://time.com/3658801/5-facts-that-explain-the-charlie-hebdo-attack/>> (2015, травень, 10)

% проти 16 %)¹. Отже, європейці значно переоцінюють відсоток мусульманського населення, їх вплив та загрозу європейським цінностям у своїх країнах.

По-третє, це посилення антимигрантських настроїв, результатом якого стає зростання популярності праворадикальних партій. Якщо рейтинг схвалення Національного фронту 2010 р. був на рівні 18 %, то останні опитування 2014 р. показують 34 %. Тому І. Бреммер переконаний, що теракт викликала напруженість у відносинах з мігрантським мусульманським населенням країни, яка наростала роками. Водночас теракт у Парижі посилить і без того серйозні етнополітичні проблеми у Франції і в усій Європі, ускладнивши життя мусульман-іммігрантів у західних суспільствах². Цей приклад підтверджує, що для стабільного функціонування етнополітичної системи, як відкритої системи, необхідна наявність негативних зворотних зв'язків, які її стабілізують. Адже зростання кількості мусульман-мігрантів, посилення їхніх позицій, зміни в етнокультурному середовищі країн ЄС, які вони провокують, унеможливило існування етнополітичної системи цих держав у попередньому вигляді.

Однак попри важливість зворотних негативних зв'язків, згідно з принципами синергетики, етап самоорганізації (ускладнення структури) етнополітичної системи продовжується лише в разі переважання позитивних зворотних зв'язків, що присутні в будь-якій відкритій системі без винятку, над негативними зворотними зв'язками. Динамічно стабільні системи, що не еволюціонують, але адаптуються до вимог зовнішнього середовища, на основі позитивних зворотних зв'язків коректують повернення системи до вихідного стабільного стану. Тоді як у політичних системах, що самоорганізуються та еволюціонують, зміни та збурення не усуваються, а накопичуються, посилюючись унаслідок загальної позитивної реактивності системи, що може призвести до виникнення нового порядку й нових структур, утворених з елементів колишньої, зруйнованої системи. Наприклад, російські політологи прогнозують, що на зміну відкритим демократичним політичним системам країн ЄС прийдуть закриті фашистські політичні системи, ксенофобськи налаштовані щодо мігрантів.

Політичну систему розглядають як соціальну систему, тобто підсистему соціальної системи. Структурні елементи політичної системи настільки взаємопов'язані, що зміна хоча б однієї частини призводить до змін у всій системі. Політична система – не просто система взаємодія її структур, вона постійно змінюється, функціонує, динамічно розвивається. Елементи політичної системи впорядковані, взаємозалежні й утворюють певну системну цілісність. Дослідники визначають політичну систему як упорядковану сукупність норм, інститутів, організацій, ідей, а також відносин і взаємодій між ними, у дії яких реалізується політична влада, і одночасно як комплекс державних і недержавних інститутів, що здійснюють політичні функції, тобто діяльність, пов'язану з функціонуванням державної влади³.

Всі політичні системи належать до нелінійних систем, а це означає їх непередбачувану поведінку: різну непропорційну реакцію системи на зовнішній вплив. Одна й та сама етнополітична система реагуватиме на зовнішню дію неоднаково, тобто при однаковому зовнішньому впливі на неї система в різний час може поводитися діаметрально протилежно. Якщо анексію Автономної Республіки Крим з боку Російської Федерації Україна сприйняла спокійно, без жодного військового опору, то спроби захопити Донецьку та Луганську області наразилися на збройну протидію України у вигляді АТО. Неможливо шляхом інсталяції необхідного елемента примусити систему функціонувати в потрібний спосіб або повністю змінити її якість, не змінивши або не вплинувши на інші елементи системи.

Нелінійні системи, особливо у стані нестабільності, непропорційно, непрогнозовано реагують навіть на незначний вплив. Прикладом цього твердження може бути Революція Гідності 2013–2014 років в Україні. Незначний, але неочікуваний вплив у вигляді не підписання Президентом України В. Януковичем під зовнішнім тиском Російської Федерації Угоди про асоціацію з ЄС викликав хвилю протестів, що згодом переросли в масові заворушення - революцію, яка змінила владу, політичний режим, вектор розвитку держави. Якби глава держави знав, до яких наслідків призведе в кінцевому

¹ Islam in Europe. *The Data Team of The Economist*. <<http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/01/daily-chart-2>> (2015, квітень, 22).

² Bremmer, I. 5 Facts That Explain the Charlie Hebdo Attack. *Time* 2015, January, 7. <<http://time.com/3658801/5-facts-that-explain-the-charlie-hebdo-attack/>> (2015, травень, 10).

³ Понятие и функции политической системы. *Энциклопедия Экономиста*. <<http://www.grandars.ru/college/sociologiya/politicheskaya-sistema.html>> (2015, травень, 16).

підсумку це рішення, очевидно, або відмовся від його реалізації, або належним чином підготував суспільство до відтермінування євроінтеграції. Ні тих, ані інших заходів ужито не було - українська етнополітична система відреагувала абсолютно непередбачено, оскільки на той момент уже перебувала в нестабільному стані. Слід ураховувати також той факт, що підсистеми лінійних систем слабо взаємодіють одна з однією і ціла система загалом може бути зведеною до суми її частин, тоді як підсистеми таких нелінійних систем, як політична або етнополітична, перебувають у складних взаємозв'язках одна з однією і сума частин такої системи не дорівнює цілій системі. Тож спрогнозувати траєкторію розвитку етнополітичної системи в точці біфуркації неможливо.

Навіть виокремлення її стійких структур не допоможе. Саме Г. Алмонд наголошував на визначальному значенні стійких структур політичної системи. Якщо Д. Істон запропонував системну модель політичної системи, то Г. Алмонд зосередився на її структурно-функціональному аналізі. Політичну систему Г. Алмонд визначає як систему взаємодії, що виконує функції інтеграції і пристосування, у такий спосіб підтримуючи стабільність. Політична система, на думку американського політолога, є різновидом діяльності, пов'язаної з процесом прийняття рішень. Головна функція політичної системи полягає в забезпеченні легітимного примусу, що дозволяє зберегти суспільну стабільність¹.

Застосовуючи порівняльний аналіз політичних систем багатьох країн, Г. Алмонд припускав, що всі політичні системи виконують аналогічні універсальні функції, необхідні для соціального життя, але водночас є багатофункціональними; мають власну структуру; є змішаними в культурному сенсі. Ці ознаки характерні як для простих, так і складних політичних систем, які розмежовував дослідник. Головна відмінність між простими (традиційними) і складними системами полягає в диференціації функцій і спеціалізації структур – вони виконують однакові функції, але розрізняються за структурними характеристиками. А також за типами стабільності та особливостями її забезпечення.

Таким чином, стабільність, у тому числі етнополітична стабільність, безпосередньо залежить від характеристик політичної системи – стану відкритості/закритості, особливостей взаємодії із зовнішнім середовищем, лінійності/нелінійності, наявності позитивних та негативних зворотних зв'язків.

References

1. Almond, G. A. (1965). *Developmental Approach to Political Systems*. Cambridge University Press. *World Politics*, 17, 187.
2. Bremmer, I. 5 Facts That Explain the Charlie Hebdo Attack. *Time* 2015, January, 7. <<http://time.com/3658801/5-facts-that-explain-the-charlie-hebdo-attack/>> (2015, Traven', 10)
3. Easton, D. (1957). *An approach to the analysis of political systems*. Cambridge University Press. *World Politics*, 9, 390.
4. Easton, D. (2014). *An approach to the analysis of political systems*. *Political System and Change*. Princeton University Press, 25.
5. Islam in Europe. *The Data Team of The Economist*. <<http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/01/daily-chart-2.>> (2015, Kviten', 22).
6. Generalnyj sekretar OON Pan Gi Mun nazvav striljanynu v Charlie Hebdo atakoyu na svobodu slova. *Informatsijna agentsija 112*. <<http://ua.112.ua/suspilstvo/pan-gi-mun-nazvav-napad-na-charlie-hebdo-atakoyu-na-svobodu-slova-170479.html>> (2015, traven', 13).
7. Dubovskij, S. Lektsiji po obshchej teoriji sistem. Lektsiji i uchebnyje posobija po sistemnomy analizu. <dp-beg.narod.ru/syst.doc> (2015, aprel', 26).
8. Kyrychenko, V. (2013). *Polituchni systemy svitu: navchalnyj posibnyk*. Kyjiv: Tsentr uchbovoji literatury, 27.

¹ Almond, G.A. (1965). *Developmental Approach to Political Systems*. Cambridge University Press. *World Politics*, 17, 187.